

Carles
Armengol

La intervenció en el lleure d'infants i joves: panoràmica de la diversitat¹

Resum

Els anys de bonança econòmica i de creixement assolits entre el 1990 i el moment actual van propiciar la irrupció d'un tercer sector. El món econòmic, comercial i lucratiu va anar fixant-se en el lleure infantil i juvenil no només com a espai on oferir béns i serveis de caràcter individual -com és tradició de les indústries de l'oci-, sinó colonitzant també un espai -el de les activitats de lleure grupals i fins i tot amb contingut formatiu- que semblaven àmbits impropis d'intervenció del mercat. La indústria turística també va veure en el lleure infantil i juvenil un espai on desplegar la seva oferta, adaptant-la o creant noves modalitats d'activitat.

Paraules clau

Activitats especialitzades i sectorials, Associacionisme, Educació en el lleure, Entitats, Intervenció, Lleure, Models, Moviments educatius del lleure, Programes, Titularitat dels serveis, Voluntariat

La intervención en el tiempo libre de niños y jóvenes: panorámica de la diversidad

Los años de bonanza económica y de crecimiento alcanzados entre 1990 y el momento actual propiciaron la irrupción de un tercer sector. El mundo económico, comercial y creativo fue fijándose en el ocio infantil y juvenil no sólo como espacio donde ofrecer bienes y servicios de carácter individual-como es tradición de las industrias del ocio-, sino colonizando también un espacio -el de las actividades de ocio grupales e incluso con contenido formativo- que parecían ámbitos impropios de intervención del mercado. La industria turística también vio en el ocio infantil y juvenil un espacio donde desplegar su oferta, adaptándola o creando nuevas modalidades de actividad.

Palabras clave

Actividades especializadas y sectoriales, Asociacionismo, Educación en el tiempo libre, Entidades, Intervención, Modelos, Programas, Tiempo libre, Titularidad de los servicios, Voluntariado

Intervention in leisure for children and adolescents: an outlook on diversity

The years of economic prosperity and growth lived between 1990 and nowadays brought about the creation of a third sector. The economic, commercial and lucrative sectors paid attention to child and youth leisure not only as a space to offer goods and individual services (as the tradition in the entertainment industry does), but also offering an option (that of the group leisure activities with educational content) that was not considered as a possible market. The tourist industry also realized that child and youth leisure was a field where its services could be offered, adapting them or creating new activity categories.

Keywords

Sectorial and specialized activities, Associationism, Leisure education, Organizations, Intervention, Leisure, Models, Leisure educational movements, Programmes, Service ownership, Voluntary services.

Com citar aquest article:

Armengol, C. (2012). "La intervenció en el lleure d'infants i joves: panoràmica de la diversitat". *Educació social. Revista d'Intervenció Socioeducativa*, 50, pp 46-68

▲ Aproximació a la trajectòria dels darrers anys: de la democràcia a la crisi de l'euro

Fins als anys 80 del segle passat, les activitats de lleure organitzades, i mínimament reconegudes, eren clarament educatives i, sovint, explícitament formadores en unes determinades dimensions i valors. Les promovien, de manera gairebé exclusiva, els centres d'esplai, els agrupaments escoltes i altres moviments juvenils marcats per una pretensió ideològica, ètica o política molt clara i explícita. Les activitats s'articulaven, al llarg de l'any, en el propi medi dels infants o com a activitats de vacances, principalment a l'estiu (colònies, casals i campaments). Alguns grups o entitats atienien alhora tant l'activitat de curs com la de vacances.

Aquestes organitzacions eren entitats de base associativa, estiguessin o no constituïdes com a tals. En alguns casos, es podia tractar de grups poc formalitzats i en d'altres, com l'escoltisme, amb una tradició més que centenària i amb una molt àmplia implantació internacional.

A les acaballes del franquisme, i en els inicis de la transició política, al llarg de la dècada dels 70 i en el seu tombant als 80, animats també per l'efervescència d'una societat que va despertant de la llarga letargia de la dictadura, molts d'aquests grups i entitats eclosionen i viuen un important desenvolupament.

Posteriorment, amb la democratització i la modernització del país i amb l'augment de la demanda d'ocupació i d'intervenció en el temps lliure dels infants i adolescents, les iniciatives per al lleure no van parar de créixer i diversificar-se, fins arribar a l'actual panorama, que fa difícil tot intent de classificació i ordenació de tot allò que es mou a l'entorn del binomi lleure i infància.

Els primers anys de la dècada dels 80 es varen caracteritzar per la irrupció de les administracions públiques –recentment democratitzades i freturoses d'oferir noves activitats i serveis a la població– en l'oferta d'activitats de lleure, especialment per als períodes de vacances escolars; és a dir, sobretot colònies, casals i campaments d'estiu. Per tirar endavant aquesta nova oferta, l'administració feia convocatòries per a la captació de monitors als quals remuneraria pels seus serveis.

Precisament és en aquell moment que es comença a parlar de voluntariat en el sector associatiu en contrast amb l'activitat dels monitors que treballen per a l'administració de manera remunerada, fet gairebé insòlit fins aleshores. En alguns casos, la mateixa persona podia fer el torn de colònies o campaments de manera totalment gratuïta amb la seva entitat i, després, fer un torn amb l'Ajuntament, de manera retribuïda.

Aquí arrenca un debat força generalitzat després i, en part, encara viu sobre quines característiques (professionalitat o voluntariat, iniciativa pública o iniciativa social...) s'adiuen més als propòsits i trets d'identitat de l'educació en el lleure o, més genèricament, la intervenció en el lleure dels menors. Tot i que progressivament van coexistint les diverses realitats i modalitats, encara avui són elements considerats diferenciadors de models d'intervenció.

La irrupció de les administracions públiques va ser sobtada i es va encaixar no sense dificultats. Hi havia el risc, i la por conseqüent, que l'actuació d'aquestes administracions comportés la desaparició o la minva del ric i dinàmic teixit associatiu creat laboriosament, i amb una feina d'anys, a l'entorn de l'acció educativa relacionada amb el lleure, la qual, en aquell moment, s'havia configurat com a únic protagonista en aquestes tasques.

En els anys precedents, aquest protagonisme del món civil només va ser compartit, i generalment en franca i decidida oposició, amb les iniciatives governamentals del règim franquista, que, més que una finalitat educativa, tenien com a motiu la voluntat d'enquadrar ideològicament la joventut per mantenir-la afí al règim dictatorial. Iniciatives, val a dir, que a Catalunya varen tenir un abast i una acceptació ben limitats i que van minvar i gairebé desaparèixer encara en vida del general Franco.

Durant una colla d'anys moltes d'aquestes actuacions de l'administració van afeblir, més que no pas promocionar, el teixit associatiu

La convivència amb la nova administració democràtica no va ser sempre fàcil en aquests àmbits. El temps ja ha corregit algunes actuacions ben poc afortunades d'algunes administracions públiques, fruit de la immaduresa o d'un afany desmesurat de protagonisme, i ha anat posant en els seus límits l'actuació de cadascú, alhora que nous agents o actors s'incorporaven a aquest món. Això no treu, però, que durant una colla d'anys moltes d'aquestes actuacions de l'administració van afeblir, més que no pas promocionar, el teixit associatiu, sense que al capdavall deixessin un edifici massa sòlid.

El món associatiu en general –i no només el vinculat a l'educació en el lleure– va ser una de les grans víctimes de la transició política o, si més no, el gran oblidat des de la transició fins ara, en alguns casos. La transició espanyola va provocar una polarització a favor de la política i de la intervenció des de l'administració pública amb no poques dosis de partidisme, jacobinisme o despotisme il·lustrat. La política institucional i les polítiques públiques van viure una adolescència postfranquista que hem trigat a superar i que potser en alguns aspectes marquen encara certes peculiaritats de la nostra molt imperfecta vida democràtica.

En la transició, el món associatiu es va descapitalitzar humanament amb el transvasament de dirigents cap a la política i cap a les administracions renovades, i no va rebre cap reparació històrica per la descapitalització patrimonial i econòmica que va provocar el franquisme –com sí que la van tenir, per exemple, partits polítics o sindicats–, de manera que va ser el gran oblidat de les polítiques públiques. Un exemple paradigmàtic és que la llei d'associacions franquista –de l'any 1968– no va ser substituïda fins a l'any 1997 a Catalunya i fins al 2002 a Espanya.

La revisió dels fonaments de l'estat del benestar que van iniciar molts estats europeus en el tombant de segle i la recerca de models de més intervenció social (societat del benestar, estat relacional...) van arribar també al nostre context i va ajudar a corregir alguns rumbos en aquest àmbit.

Els anys de bonança econòmica i de creixement assolits entre el 1990 i el moment actual van propiciar la irrupció d'un tercer sector. El món econòmic, comercial i lucratiu va anar fixant-se en el lleure infantil i juvenil no només com a espai on oferir béns i serveis de caràcter individual -com és tradició de les indústries de l'oci-, sinó colonitzant també un espai -el de les activitats de lleure grupals i fins i tot amb contingut formatiu- que semblaven àmbits impropis d'intervenció del mercat. La indústria turística també va veure en el lleure infantil i juvenil, i en certes tradicions d'activitats per a aquest lleure, un espai on desplegar la seva oferta, adaptant-la o creant noves modalitats d'activitat.

L'actual crisi i la seva fondària també estan marcant, sens dubte, l'equilibri de rols i forces en joc, i pot alterar de manera profunda les trajectòries i tendències que es podien estar donant en el món del lleure fins al moment present.

L'univers de la intervenció en el lleure

D'acord amb l'evolució descrita a grans trets en l'apartat precedent, avui tot allò que pot constituir l'univers de la intervenció en el lleure configura un panorama bigarrat i divers. Els mateixos promotors o organitzadors d'activitats de lleure col·lectives, de caràcter no estrictament familiar ni privat, adreçades a infants i joves, són i poden ser molt diversos.

Entitats, serveis, programes

Evidentment, encara avui continua la tasca dels centres d'esplai, de l'escoltisme i d'alguns moviments juvenils supervivents de moments de vida més intensos, però també hi ha activitats de lleure promogudes per les més diverses instàncies: administracions públiques, empreses comercials, empreses o entitats de serveis de caràcter educatiu o merament lúdic, escoles reglades, escoles d'idiomes o d'altres ensenyaments especialitzats, entitats o clubs esportius, seccions infantils d'entitats culturals, plataformes d'educació social, etc.

Així, doncs, no són només entitats o organismes vinculats a l'educació en el lleure o creats amb aquesta finalitat els que organitzen i ofereixen activitats. Avui, les activitats de lleure poden sorgir des d'instàncies amb finalitats molt diverses, també com a programa específic d'una entitat o institució o, fins i tot, com a activitats o ofertes puntuals vinculades o no a d'altres ofertes.

La polisèmia en la denominació de les activitats col·lectives de lleure

És així que ens podem trobar amb propostes de *colònies, casals, campaments, esplai...* que, tot i compartir el mateix nom, tenen poc en comú, tant des del punt de vista de l'enfocament general i de les finalitats educatives, com des dels continguts específics de l'activitat.

Ahora, una activitat amb idèntiques o homòlogues característiques pot rebre denominacions ben diferents:

- colònies, estades, campus, convivències, albergs, granja-escola, escola de natura, cursos, intercanvis...
- camps d'estiu, campaments, acampades, rutes...
- casals, semicolònies, campaments o colònies urbanes, escola d'estiu, esplai d'estiu, espai infantil...
- centre d'esplai, club d'esplai, centre obert, centre infantil, casal infantil, casal d'esplai, taller infantil...
- ludoteques, espai de joc, racons infantils...

L'especialització de l'activitat com a factor de diferenciació

Un fenomen observable vinculat a la diversificació d'ofertes d'activitat de lleure ha estat l'especialització de les activitats. L'especialització ha estat una tendència creixent i avui prou consolidada davant un panorama de més competitivitat entre ofertes. L'especialització ha estat una estratègia de diferenciació per cercar un major valor afegit (real o aparent) de determinades ofertes de cara als participants –infants o joves- o, sobretot, de cara a les famílies com a *compradores* de l'oferta.

En aquest sentit, l'aprenentatge d'idiomes, la pràctica intensiva d'algun esport, els esports nàutics, els esports d'aventura, la natura, la música o d'altres activitats expressives o artístiques, la cooperació, el contacte amb d'altres països, són algunes de les especialitzacions que acompanyen qualsevol d'aquestes activitats, multiplicant-ne així les possibles variants.

Activitats de lleure

Si avui volem englobar totes aquestes realitats citades aquí per tal d'analitzar les seves característiques comunes, la denominació d'activitats d'*educació en el lleure*, que durant molts anys va servir per acotar un àmbit determinat, potser ja no s'escau i cal parlar d'*activitat de lleure infantil i juvenil* en un sentit més genèric.

De fet, la normativa de la Generalitat que regula aquestes activitats des de 1981 -i que en les seves bases no ha variat fins ara- les denomina genèricament *activitats de lleure infantil i juvenil*, tot i que la mateixa normativa i la normativa de formació, quan es refereix als dirigents de les activitats, els anomena *educadors en el lleure*.

En el moment en què sorgeix aquesta normativa, la denominació *educació en el lleure* no està gaire arrelada. De fet, tal com apuntàvem abans, allò que tenia entitat era l'*educació en l'esplai* i l'*escoltisme*, considerat aquest com un moviment educatiu, però sense fer cap referència explícita al temps lliure, l'esplai o el lleure. *Educació en el lleure* és una expressió que aleshores es comença a utilitzar, i amb força fortuna, per englobar en una mateixa denominació l'*esplai* i l'*escoltisme*. No deixa de ser curiós que, per evitar el terme *esplai*, massa associat a uns determinats grups, es recorre a un terme, *lleure*, que alguns filòlegs consideraven un arcaisme l'any 1980.

Una cruïlla de tradicions en la intervenció en el lleure

També cal tenir present que moltes de les activitats concretes que desenvolupaven l'esplai i l'escoltisme, i que avui poden desenvolupar moltes altres instàncies, no són patrimoni exclusiu de ningú, de cap moviment o institució específica, sinó que són presents en diverses tradicions que estan entrecruades i que incorporen múltiples influències mútues i foranes.

Així, per exemple, tot i que el camp d'estiu o l'acampada és una activitat típicament escolta, aquest moviment no en té pas l'exclusiva. L'excursionisme d'arrel més naturalista, científica, etnogràfica o esportiva també té l'acampada o el campament com una de les seves activitats o com a base per desenvolupar-les. També moviments naturalistes o ambientalistes (avui parlariem d'educació ambiental) o els vinculats als camps de treball de cooperació amb joves podrien reivindicar aquestes pràctiques.

De la mateixa manera, les colònies de vacances, que poden semblar-nos una creació típica dels centres d'esplai, tenen els seus antecedents en les colònies anomenades escolars i organitzades des d'aquest àmbit en el primer terç del segle XX. També tenen molts punts en comú amb diversos principis dels moviments de renovació de l'escola, com les anomenades *escoles noves* del segle XIX i principis del XX, que valoraven, entre d'altres, el valor formatiu de la convivència intensa dels grups d'infants o l'entorn natural com a marc privilegiat per a l'educació, talment ofereixen les colònies infantils.

Moltes altres tradicions com l'alberguisme juvenil; el turisme cultural i social; certs moviments esportius populars; els moviments higienistes i naturistes; l'educació popular; els moviments d'acció catòlica infantils o juvenils; els moviments juvenils cívics, polítics o religiosos; branques infantils i juvenils de moviments culturals, patriòtics, pacifistes, internacionalistes o huma-

nitaris; o les mateixes activitats extraescolars promogudes des de les escoles, han tingut i tenen una relació diversa amb tota aquesta colla d'activitats a què anem fent referència, i les han utilitzat, les han enriquit i diversificat, en la mesura que els han donat determinades formes o perfils propis.

Els eixos de la diversificació de models

La titularitat dels organitzadors

En el recorregut dels darrers anys per les activitats de lleure, un dels factors destacats és la diversificació de la naturalesa dels titulars d'aquestes propostes. D'un origen social i associatiu, a un terreny compartit per tot tipus d'instàncies.

D'acord amb la personalitat jurídica del titular organitzador de l'oferta de lleure, ens podem trobar amb iniciatives des dels tres sectors de la intervenció social i econòmica, que se solen distingir:

- el *sector públic* o la *iniciativa pública*: és aquella que parteix d'alguna de les administracions públiques (ajuntaments, comunitats autònomes, estats...) o d'empreses de capital majoritàriament públic
- el *sector privat* o la *iniciativa privada*: és aquella pròpia de les persones físiques o de persones jurídiques de caràcter privat (i no públiques) que representen interessos particulars i, generalment, tenen afany de lucre o no l'exclouen (societats mercantils)
- el *tercer sector* o la *iniciativa social*: és aquella pròpia de persones jurídiques que, tot i tenir caràcter privat, serveixen finalitats d'interès general i n'exclouen la finalitat lucrativa (associacions, fundacions i mutualitats, primordialment).

Aquesta classificació en tres sectors és força acceptada en l'àmbit científic i social, tot i que la delimitació dels tres, especialment del tercer, no sempre és prou nítida i evident. L'autoocupació, les societats cooperatives, les empreses d'inserció i altres, són realitats a cavall del privat i del social i, segons els autors, les podem trobar agrupades en un o altre àmbit. Precisament, la primera forma de presència *privada* en les ofertes de lleure va sorgir com a forma de professionalització de persones vinculades a aquest àmbit per mitjà de l'autoocupació, amb l'explotació d'una casa de colònies o iniciatives similars.

D'altra banda, mitjançant el partenariat, la cooperació o les fórmules de gestió indirecte, cada cop més no es tracta de sectors estancs, sinó que en moltes iniciatives es pot donar una concurrència de diversos. La titularitat pública d'un servei i la gestió privada (o social) del mateix és una fórmula cada cop més utilitzada.

La concurrència separada de tots tres sectors com a ofertants d'activitats de lleure no suposa, d'entrada, la presència de tres models d'activitat clarament diferenciats, ni la presència de tres opcions pedagògiques diferents ni metodològicament distintes ni atribuïbles diferencialment a cada sector.

En una societat oberta i pluralista, és normal la presència simultània dels tres sectors com a actors diferenciats de la xarxa social, podent desenvolupar rols i activitats complementàries o concurrents. Els diferents models de societat, més burocràtics o més lliures, o diferents escales de valor, tendiran a atorgar missions diferents o prioritàries per a cadascun dels tres actors, però mai l'exclusivitat per a cap d'ells.

Amb tot, per la seva distinta naturalesa, sí que podem apuntar certes especificitats de cadascun dels sectors en relació a les seves funcions prioritàries i els seus límits en el camp de la intervenció en el lleure o de les activitats de lleure.

El sector públic

El sector públic cada cop està més qüestionat com a prestador directe de serveis a les persones pel seu caràcter burocràtic, que el fa feixuc i poc eficient en aquesta mena de serveis. D'altra banda, és precisament el sector públic l'únic que pot i ha de garantir la prestació no discriminatòria dels serveis bàsics i, especialment, d'aquells que han de ser universals.

L'àmbit del lleure, ni tan sols tractant-se de l'educació en el lleure, no té cap consideració de dret protegit. Sí que podem trobar en la legislació d'infància i adolescència, àdhuc en la Llei d'Educació de Catalunya, algunes referències al lleure, però en cap cas suposen un dret de prestació específic.

Amb tot, l'administració pot –i és desitjable que ho faci– promoure polítiques públiques per tal de fer més accessible aquest dret i d'afavorir més oportunitats de creixement als infants. Per tal de garantir serveis o facilitar-ne l'accés, no cal que en sigui el proveïdor, sinó que pot actuar mitjançant la promoció de les altres iniciatives o, de manera concertada, amb els altres sectors.

En l'àmbit que ens ocupa aquí, si realitza directament prestació de serveis, l'administració hauria de tenir un caràcter clarament subsidiari pel que fa als altres sectors. És important que el lleure sigui un marc per desenvolupar iniciatives de caràcter cívic i associatiu que mereixen reconeixement, promoció i suport de l'administració, més que no pas un espai de consum de serveis.

A més, si parlem de l'àmbit educatiu, el sector públic ha de respectar de manera escrupolosa el pluralisme i el caràcter no confessional i no partidista de la seva actuació, la qual cosa frena la possibilitat de tenir institucions educatives que puguin tenir un clar esquema de valors per ser viscuts i compartits en el seu si. Això minva, sens dubte, certes possibilitats educatives.

El sector privat

La presència del sector privat lucratiu, sempre que respecti el marc normatiu i en l'exercici de la llibertat d'empresa, és plenament legítim en tots els àmbits de la vida social, oferint béns i serveis desitjats per a la societat a canvi d'un preu que pot incloure un legítim benefici. Aquest caràcter lucratiu no ha d'estar pas renyit amb la possibilitat d'oferir un bon servei, fins i tot en serveis de caràcter educatiu. El sector privat pot excel·lir en aspectes qualitatius destinant-hi molts recursos que, evidentment, repercutiran en el preu dels serveis. Sol ser un sector flexible i molt atent –per raons de supervivència- als canvis i a les noves necessitats socials que es presentin, sempre i quan hi hagi un públic amb capacitat per finançar-se la satisfacció d'aquestes necessitats mitjançant els serveis que es puguin prestar des d'aquest sector.

Com que segueix criteris de mercat, la seva oferta fàcilment pot esdevenir elitista i tendirà a oferir productes amb major valor afegit (real o simbòlic), ja que permeten un major marge comercial. En l'àmbit del lleure, ho podem trobar en activitats molt especialitzades, materials costosos, necessitat de molt personal o molt especialitzat, serveis complementaris luxosos o simplement cars –allotjaments, viatges, manutencions-... Guiat per la llei de l'oferta i la demanda, pot propiciar propostes que, amb independència dels seus valors, puguin tenir un major atractiu o estiguin “de moda”.

Juntament amb els riscos de l'elitisme, la dinàmica competitiva pròpia del sector privat pot generar també el risc de la competitivitat a la baixa quan el principal factor competitiu és el preu. Per assolir el preu més baix, es poden posar en qüestió les condicions mínimes de seguretat, de qualitat de vida i d'atenció pedagògica de les activitats. En aquestes circumstàncies, és important l'exercici d'un dels rols clàssics de l'administració pública, que és el de regulador o de control de l'activitat social o dels intercanvis, a partir d'unes normatives d'obligat compliment.

Malauradament, la competència només en el preu ha estat de vegades propiciada per la mateixa administració pública en treure a concurs la gestió de determinats serveis

Malauradament, la competència només en el preu ha estat de vegades propiciada per la mateixa administració pública en treure a concurs la gestió de determinats serveis. L'adjudicació de serveis per concurs, especialment si es tracta de serveis a les persones, ha de tenir en compte altres criteris complementaris als del preu.

El tercer sector

És defensable que el tercer sector sigui el més idoni per a la promoció i realització de projectes d'educació en el lleure, ja que la seva finalitat de servei a l'interès general es concreta, en funció de cada entitat, en la prestació de determinats serveis, el desenvolupament d'algunes funcions o l'atenció a uns col·lectius determinats i, per tant, són entitats privades, però plenament orientades a aquest interès general i alienes a tot afany lucratiu.

Les entitats del tercer sector tenen mecanismes interns de control social sobre la seva actuació, estructures participatives, diferents segons les modalitats d'entitat, i, en determinats casos, un funcionament democràtic. Totes aquestes característiques el fan idoni com a expressió de l'autoorganització de la societat i dels grups socials, i la seva existència és un valor en si mateix juntament amb la tasca que pot desenvolupar. És un sector que mereix protecció i promoció i, per tot això, pot ser un sector a prioritzar quan l'administració pública vulgui concertar serveis de la seva titularitat.

Tot i l'exclusió del lucre, el tercer sector comparteix amb el sector privat la major flexibilitat pel que fa al sector públic i l'estímul d'una certa competència i de la necessitat d'assegurar-se el futur per l'encert a identificar una missió i servir-la.

És també en el tercer sector on troba ple sentit el voluntariat organitzat, per la qual cosa la intervenció des d'aquest sector aporta un *plus* a les possibilitats de participació, a la capacitat d'extensió del servei i al manteniment d'uns costos menys elevats.

Caràcter dels organitzadors i marc institucional

Amb independència del sector socioeconòmic a què pugui pertànyer la titularitat de l'entitat, institució o organització, en les iniciatives a l'entorn del lleure infantil i juvenil també pot ser un potent element diferenciador del caràcter de l'ens que les promogui.

Amb independència de l'activitat que finalment s'ofereixi, el fet d'enquadrar-se en organitzacions amb finalitats generals diferents també acaba influint, ni que sigui de manera indirecta, en l'activitat. Ens referim aquí al fet que l'oferta de lleure pot venir d'organitzacions tan diverses com entitats específiques de lleure o no; entitats infantils, juvenils o intergeneracionals; entitats d'acció social, culturals, esportives, educatives, de turisme, polítiques; escoles, AMPAS o altres centres educatius.

Un altre element diferenciador de les actuals ofertes de lleure és el tipus de marc institucional en el qual s'inscriuen en relació amb la centralitat que tenen les activitats de lleure dins d'una determinada institució.

Institucions de lleure

Podem parlar d'institucions de lleure quan hi ha una organització específica i permanent per enquadrar ofertes i activitats de lleure, com és el cas dels *centres d'esplai*, els *agrupaments escoltes*, els *clubs juvenils* o els *moviments infantils i juvenils*.

Programes

Parlem més pròpiament de programes de lleure en el cas d'institucions relacionades amb l'educació o amb el lleure que mantenen ofertes més o menys continuades d'activitat:

- les *extraescolars* d'un centre educatiu
- un *programa de lleure o secció infantil o juvenil* en un centre cívic, cultural o comunitari
- un *programa de lleure o secció infantil o juvenil* en una entitat esportiva
- un *programa de lleure* en un centre obert o social
- ...

Activitats

Finalment, tal com apuntàvem, podem trobar activitats i ofertes de lleure amb caràcter més o menys esporàdic o regular des d'una diversitat d'institucions i organitzacions difícilment classificables (un ajuntament, un centre comercial, una agència de viatges...)

- Una colònia de vacances
- Una trobada infantil
- ...

Els agents personals: monitors, animadors...

La diversitat d'activitats de lleure ha fet que apareguin nous perfils de persones que atenen aquest temps lliure. En presentar l'evolució històrica, ja s'ha fet esment que, si bé la tradició més originària del món associatiu era la de monitors o animadors voluntaris, la irrupció d'altres sectors va propiciar la presència de persones remunerades.

Així com el voluntariat s'identifica de manera gairebé exclusiva amb el tercer sector, el personal remunerat no és exclusiu de l'àmbit públic ni del privat lucratiu

En l'actual diversitat, conviuen o coexisteixen activitats a càrrec de monitors o agents voluntaris i activitats a càrrec de persones vinculades a aquesta tasca de manera laboral. Així com el voluntariat s'identifica de manera gairebé exclusiva amb el tercer sector, el personal remunerat no és exclusiu de l'àmbit públic ni del privat lucratiu. El mateix tercer sector, a mesura que ha anat creixent i desenvolupant-se, ha incorporat el personal remunerat en les seves estructures i en les seves activitats.

Dins del tercer sector, i entre les entitats que es dediquen al lleure, podem trobar-ne de totalment professionalitzades i, per tant, sense voluntaris; d'altres que només contempen el voluntariat com a forma de col·laboració, sense cap persona remunerada, i, potser les més freqüents, entitats que com-

paginen les dues formes de col·laboració, generalment amb una estructura professional que assegura continuïtat i una àmplia col·laboració de voluntaris més centrats en l'activitat.

El voluntariat és un factor diferenciador de models?

Així com entre els 80 i els 90 del segle passat es posava en qüestió la mateixa possibilitat i identitat d'un monitor professional, en els darrers anys hi ha hagut moviments per diferenciar amb certa radicalitat el món obert als professionals dels àmbits on les activitats van a càrrec de voluntaris de manera exclusiva.

Es fa difícil entendre que la remuneració o no dels monitors sigui un factor tan determinant a l'hora de diferenciar models. Però l'apel·lació al voluntariat sembla respondre més a una imatge potser un xic mitificada del militant d'un moviment, que tampoc no acaba sent reflex del voluntari d'avui. Els monitors del moviment d'esplai i els caps del moviment escolta troben la seva referència més en el terreny de la militància i del compromís que no estrictament en el del voluntariat.

Els militants de moviments sempre han estat majoritàriament voluntaris des de la perspectiva de no rebre remuneració, però amb una implicació i, si és permesa l'expressió, amb una mística més centrada en la idea de compromís personal que no en la del voluntariat, tal com avui l'entendem. A més, també és molt propi dels moviments la figura de l'*alliberat*, que és aquell militant al qual es retribueix des del moviment per tal que la seva dedicació pugui ser molt més intensiva en el temps en no dependre'n la subsistència d'una tasca externa al moviment. Aquest és l'origen històric dels *alliberats* sindicals, tot i que actualment poden ser un mal exemple del que volem dir. També així han funcionat molts moviments polítics, religiosos o ideològics i hi segueixen funcionant allà on es manté més viu el sentit civil i popular amb menys institucionalització i professionalització.

Per tant, no s'ha d'excloure que la forma de vinculació dels monitors i dirigents de les activitats de lleure a les seves entitats sigui un factor important de diferenciació de models, però en tot cas el reduccionisme de separar entre voluntariat i professionalització pot ser estèril en no respondre a la realitat —és difícil trobar models purs de voluntariat— i en no captar les diferències que es basen en quelcom més que a estar o no remunerat per una determinada tasca o ocupació.

La identitat dels educadors en el lleure

Com hem apuntat, quan la Generalitat comença a regular l'any 1981 la formació dels dirigents de les activitats de lleure infantil i juvenil, es refereix a la formació dels *educadors en el lleure* i estableix dos nivells: *monitors*

d'activitats de lleure infantil i juvenil i *directors* d'activitats de lleure infantil i juvenil.

A grans trets, el disseny formatiu que es va definir en aquell moment ha perdurat fins avui, que segueixen existint aquestes dues acreditacions (monitor i directors), fruit d'un procés formatiu que no està integrat ni assimilat al sistema educatiu reglat.

Hi ha factors de diversitat en les activitats que poden requerir monitors amb una certa especialització, i potser molts l'obtenen per altres vies formatives diferents a la formació dels *educadors en el lleure*, però es pot pensar que segueix havent-hi unes constants educatives en la tasca que duen a terme les persones que s'ocupen de les activitats de lleure infantil i juvenil, s'anomenin com s'anomenin, que donarien sentit al manteniment d'aquesta formació bàsica i generalista.

En paral·lel a aquests anys, i fruit de diverses reformes, s'han anat redefinint o creant nous perfils professionals en el sistema educatiu reglat, els quals tenen punts de contacte amb el món educatiu i/o amb el món del lleure.

Així, en l'àmbit universitari tenim els graus de *mestre* i d'*educació social*. Especialment aquest darrer té, entre les seves competències teòriques, aspectes molt relacionats amb l'educació en el lleure.

Des de la Formació Professional, també hi ha alguns títols relacionats amb l'univers de què estem parlant. Concretament, a la família d'activitats físiques i esportives, el de *Conducció d'activitats físiques i esportives en el medi natural*, i el d'*Animació d'activitats físiques i esportives*; a la família d'hoteleria i turisme, el d'*Animació turística* i el de *Guia, informació i assistències turístiques*; i, a la família de serveis socioculturals i a la comunitat, el d'*Atenció a persones en situació de dependència* i els d'*Animació sociocultural*, el d'*Animació sociocultural i turística*, el d'*Educació infantil* i el d'*Integració social* i, en projecte, el d'*Ensenyament i animació socioesportiva* i algun altre. Encara caldria afegir que, en l'àmbit dels ensenyaments de règim especial, trobem tota la formació de tècnics esportius amb especialitzacions també properes a l'àmbit objecte de revisió.

Amb tota aquesta diversitat de títols oficials, podria semblar que els diplomes de monitor i el de director d'activitats de lleure són obsolets i limitats de manera estricta a l'àmbit del voluntariat.

La realitat no ha estat pas aquesta. Sobretot, per la manca de regulació de bona part del sector. Per no encarir els costos de personal d'aquestes activitats, a més, molts dels professionals que hi treballen ho fan amb l'única acreditació formativa dels diplomes de monitor o director. Això ha provocat, per exemple, un canvi important en el perfil d'entrada als cursos de monitors. Fins no fa massa, era una activitat gairebé exclusivament juvenil i fonamentalment per a voluntaris.

Avui, als cursos de monitors segueixen participant els voluntaris, però també gent que hi veu una via de professionalització o que ja està professionalitzada i a qui se li exigeix alguna mena de titulació. Aquest ha estat el cas, per exemple, dels monitors de menjador escolar. A mesura que s'ha anat professionalitzant l'atenció a aquests menjadors (aquestes activitats les desenvolupaven en molts casos les AMPAS i n'estaven al càrrec mares d'alumnes), tenim dones de 40 a 50 anys participant en el curs de monitors perquè estan fent aquesta tasca i els demanen la formació i l'acreditació corresponent.

Un altre element regulador, més enllà de les lleis o normes administratives, són els convenis col·lectius. El maig de 2005 es va publicar el primer Conveni col·lectiu de treball del sector del lleure educatiu i sociocultural per als anys 2005-2007. Abans, la figura del monitor o assimilada podia aparèixer de manera escadussera en convenis d'ensenyament o d'altres.

El conveni del lleure educatiu i sociocultural pretén regular les relacions laborals en les *empreses i/o entitats privades que tinguin com a activitat principal la prestació de serveis de lleure educatiu i sociocultural per a tercers, consistent en activitats complementàries a l'educació formal amb l'objectiu de desenvolupar hàbits i habilitats socials com a forma d'educar integralment a la persona, comprensiu de les activitats següents:*

- Activitat d'educació en el lleure dins o fora del marc escolar: de guàrdia i custòdia en període de transport escolar, activitats de migdia, de menjador, de pati i extraescolars.
- Organització i gestió de serveis socioculturals, tant d'equipaments com de programes socials i culturals, com ara els adreçats a centres cívics i culturals, biblioteques, sales de lectura, serveis d'informació juvenil, ludoteques, casals infantils, cases de colònies i albergs infantils i juvenils, activitats i programes d'educació mediambiental, activitats extraescolars, setmanes culturals, exposicions, activitats de dinamització del patrimoni, tallers sociocomunitaris i casals de vacances i, en general, qualsevol tipus de gestió d'equipaments, programes i esdeveniments d'acció social comunitària i cultural d'educació en el lleure i per a totes les edats.

Igualment queden afectades per aquest conveni les divisions, línies de negoci, seccions o altres unitats productives de les empreses dedicades a la prestació dels serveis de l'àmbit funcional del present conveni. La relació efectuada no s'entén tancada, per la qual cosa s'hi considera inclosa qualsevol altra activitat que existeixi o de nova creació, sempre que la seva funció pugui ser enquadrada en la relació anterior.

A l'hora de precisar quines són les professions o categories professionals, en aquest conveni es defineix un grup de *personal d'atenció educativa i de lleure* que comprèn:

- Coordinador/a d'activitats i projectes de centre
- Monitor/a d'educació en el lleure
- Animador/a sociocultural
- Tallerista
- Informador/a
- Titulat/da de grau superior
- Titulat/da de grau mitjà.

L'escassa regulació específica del sector del lleure, i certa dispersió en l'estructuració de la formació en aquest sector, ha comportat que la identitat de l'educador en el lleure sigui força feble

L'escassa regulació específica del sector del lleure, i certa dispersió en l'estructuració de la formació en aquest sector, ha comportat que la identitat de l'educador en el lleure sigui força feble. La mateixa existència d'una acreditació com a monitor, que a la pràctica no resulta massa difícil ni costosa d'assolir, més que cohesionar aquesta identitat, ha permès donar sortida a la necessitat de figures auxiliars en l'àmbit educatiu, especialment en el marc escolar, per a tasques que progressivament han deixat de fer els mestres i el professorat, sovint molt vinculades a la vigilància i que només tangencialment tenen a veure amb allò que anomenen educació en el lleure.

La inclusió en l'àmbit del conveni de la guàrdia i custòdia en període de transport escolar, activitats de migdia, de menjador, de pati i extraescolars no ha fet sinó formalitzar aquesta deriva del camp laboral dels monitors vers aquesta tasca auxiliar.

Vers una definició de models

Davant el panorama descrit, la diversitat sembla tendir a l'infinit, l'anàlisi diferencial i tot intent classificador o taxonòmic del conjunt d'activitats de lleure presenta una complexitat descoratjadora.

Els criteris diferenciadors que poden utilitzar-se a l'hora d'ordenar o analitzar les ofertes i activitats, a banda dels més institucionals ja apuntats, són tants i tan diversos (models educatius, objectius, llocs o entorns de realització, estructura de les activitats, durades, períodes, ritme i horaris de les activitats, destinataris, continguts, tipologia d'activitats, formes d'agrupació dels infants o joves...) que les seves possibles combinacions es multipliquen exponencialment.

Alhora, i per acabar de complicar aquesta tasca, la major part dels criteris a utilitzar difícilment són dicotòmics, de tal manera que entrem en allò que es pot denominar com a zones de lògica borrosa, on el blanc o el negre difícilment es donen i, en canvi, sí que apareix una amplíssima gamma de grisos de diferents intensitats.

Malgrat la gran diversitat de modalitats que poden adoptar les activitats de lleure si atenem tots els factors diferenciadors, sempre hi ha l'opció de se-

leccionar només aquells trets o criteris que ens puguin semblar més significatius, des d'una determinada visió o interès pel tema.

Des d'una perspectiva pedagògica, podríem aventurar-nos a assenyalar quatre criteris que, sense ser pas els únics, són clarament significatius per determinar models d'activitat o maneres de fer prou diferenciades. Vegem, a continuació, aquests quatre criteris.

Abast en l'enfocament de l'activitat: de les activitats globals a les activitats sectorials o especialitzades

Si bé moltes activitats que tenen un component formatiu estan orientades a l'educació integral de la persona, també podem distingir activitats de tipus generalista, d'activitats molt especialitzades o activitats que tendeixen a aquest generalisme, activitats que tendeixen a l'especialització.

Així, una colònia més o menys clàssica d'un centre d'esplai és una activitat més generalista (a la colònia s'hi fan activitats físiques, esportives, lúdiques, expressives, celebratives, reflexives...) que una estada esportiva de bàsquet o unes colònies d'idiomes (colònies on el panorama d'activitats serà més limitat i centrat en l'objectiu prioritari de l'aprenentatge de l'idioma).

També l'activitat al llarg de l'any d'un agrupament escolta tindrà un abast més global en relació amb les diferents dimensions del desenvolupament dels infants que no pas l'activitat, també anual, d'una coral infantil.

Evidentment aquest tret, com els altres que analitzarem, no fan les diferents activitats ni millors ni pitjors, sinó diferents com a oferta i quant a la seva potencialitat educativa. A més, cal tenir present que parlem dels model teòrics de l'activitat que admeten realitzacions pràctiques també molt diferents i, per tant, allunyades del model teòric que haguem pogut definir.

Així, per exemple, en un agrupament escolta amb algun cap que sàpiga ensenyar a cantar molt bé i engresqui els nois i noies en aquest sentit, es pot assolir un aprenentatge musical notable. En una coral infantil on es vetlli pel lleure dels infants, es poden fer excursions i activitats complementàries a l'assaig i als concerts, i poden arribar a tenir tanta o més importància que l'activitat musical en sentit estricte. Per tant, partint de models molt diferents, en la seva realització concreta els dos exemples exposats poden tenir més semblances de les aparents.

Totes aquestes possibilitats i variants, teòriques o en la pràctica real, es poden donar, però, com a models de referència. Els centres d'esplai i els agrupaments escoltes tindran un camp d'objectius educatius a treballar i d'activitats concretes a desenvolupar molt més ampli i divers que no pas

una coral infantil o una estada esportiva de bàsquet. La coral o el bàsquet, per la seva part, tindran l'avantatge que pot suposar l'especialització a l'hora d'agrupar els nens amb uns interessos més definits –els que els agrada cantar, els que els agrada el bàsquet-, a l'hora de seleccionar els monitors amb uns coneixements específics, etc. Dos models, dues ofertes diferents, dos marcs de possibilitats de lleure i educatives també diferents.

Sistematització i formalitat educativa: activitats subjectes a un planejament educatiu per part dels monitors o animadors o l'acció més o menys espontània dels participants

En la teoria de l'educació, se sol utilitzar el criteri de la *formalitat* educativa com una manera de distingir diferents tipus o graus d'influència educativa de les institucions, dels programes o de les accions que tenen algun contingut o efecte formatiu. En aquest sentit, s'entén per educació formal aquella que suposa una acció intencional per part de l'educador i una consciència de viure una situació formativa per part de l'educand. Quan manqués aquesta intencionalitat o aquesta consciència, estariem davant d'un fenomen d'educació *informal*. Donada la importància dels sistemes educatius reglats –del parvulari fins a la universitat- en l'univers educatiu –accions clarament *formals*, també s'ha tendit a distingir-los d'altres institucions educatives clarament intencionals per a les quals es reserva la denominació d'educació *no formal*.

Encara que aquesta terminologia darrerament ha estat força emprada en la literatura pedagògica, fàcilment se n'endevina la inconsistència lògica i lingüística, per la qual cosa l'ús d'aquestes denominacions acaba sent purament convencional. A més, des d'una anàlisi pedagògica més aprofundida, el concepte més problemàtic és el d'educació *informal*. Portant la definició a l'extrem, si *educació informal* vol dir tota acció que pot tenir unes conseqüències educatives, sense cap intencionalitat ni consciència del fet, tota acció humana seria *educació informal*. Sabut és que el desenvolupament de la persona (que és la finalitat de l'educació) es produeix en contacte amb la realitat i, en part, modelat per aquesta. En certa mesura, tot influeix en el nostre creixement, desenvolupament i canvi, i per tant tota realitat social seria susceptible de ser considerada educació en el sentit lax de l'*educació informal*.

Per tant, per completar aquest criteri un xic inconcret de la formalitat educativa, es pot considerar alhora el fet de la sistematicitat del procés i el grau de planejament educatiu a què està subjecte una determinada activitat, tal com fèiem en tractar la formalitat educativa dins les característiques bàsiques del model, en l'esquema dels elements definitoris de models diferents.

Així, en un extrem d'aquest criteri, tindríem les activitats més intencionalment educatives i, per tant, més preparades i planejades, amb més conscièn-

cia dels educands que viuen una situació educativa, i als quals se'ls demana una adhesió o una actitud activa enfront d'aquests objectius o valors. A l'altre extrem, tindríem l'activitat més lliure i espontània dels infants, en un context més o menys definit pels educadors o responsables i amb un marc normatiu o convivencial definit o no. S'entén que, portat aquest pol al seu límit, pràcticament no podem parlar ja d'activitat educativa o ni tan sols d'activitats, perquè podria esdevenir una mera situació de lleure no organitzat viscut com a tal pels infants.

Vegem com actuaria aquest criteri en una activitat paradigmàtica de les situacions de lleure: el joc. El joc dels infants pot ser una activitat igualment present en situacions marcades per models molt diferents de formalitat i sistematicitat educativa.

Un joc dins d'un agrupament escolta o en una colònia de vacances té un espai concret en una situació planificada i emmarcada i amb uns clars objectius educatius que els nois i noies coneixen en part. El mateix joc, en una ludoteca, suposa una situació ja diferent. La ludoteca té objectius educatius i un emmarcament institucional i normatiu clar, però les situacions i, sobretot, les activitats en concret que desenvolupen el nen sovint no estan planejades per ningú. El joc, tant en la tria com en el desenvolupament, té aquí un component més espontani i el paper del ludotecari no és d'intervenció directe, sinó un recurs més a l'abast dels nens. Encara el mateix joc, en un altre context, com pot ser un equipament per a infants (sigui un parc públic o un espai de joc privat), pot tenir un component de plena espontaneïtat on no hi ha cap figura d'educador o similar o on té una funció només de protecció de la seguretat física dels infants.

Amb aquests exemples podem veure com una mateixa activitat es pot realitzar en el marc de models socioeducatius ben diferents i que tenen propòsits diferents i possibilitats educatives també distintes.

Enfocament i metodologia de l'activitat: models predominantment relacionals o models predominantment actius

Les situacions de lleure viscudes col·lectivament pels infants gairebé sempre tenen el doble component de l'acció que es desenvolupa i la dinàmica relacional que es dona entre els participants. Però aquestes dues realitats – activitat i grup – en els diferents models poden tenir una significació diferent.

Hi ha models organitzats sobre la idea dels grups –és el cas de l'esplai i l'escoltisme-. L'activitat també hi és present, però allò que congrega o agrupa els nois i noies és el de fer quelcom conjuntament, que interessi a tots. El grup decideix l'activitat que vol fer o té un pes important en la decisió. En aquests models, els grups s'organitzen, generalment, cercant una certa homogeneïtat, i normalment es fan els agrupaments en funció de l'edat.

Hi ha altres models que es fonamenten en l'activitat. Un taller de plàstica per a infants en un centre cívic, per exemple, té com a reclam o motivació per agrupar-s'hi l'interès que els infants poden tenir per l'expressió plàstica (en el benentès que el nen hagi pogut triar i no l'hagin apuntat els pares amb criteris únicament d'horari d'ocupació del seu temps). En el taller també es pot treballar la relació interpersonal i, fins i tot, el treball en equip, plantejant, per exemple, la possibilitat de generar obres col·lectives. Però allò que dóna el sentit darrer al model de taller és el tipus d'activitat que s'hi fa i els objectius concrets que se'n deriven. Si es deixa de fer plàstica, deixa de ser un taller de plàstica. En aquestes situacions o models, els agrupaments poden i solen ser menys homogenis o centrats en el nivell d'expertesa en l'activitat en qüestió.

En l'exemple de l'esplai o de l'escoltisme, també es pot treballar la dimensió de l'expressió plàstica, i de fet se sol treballar molt, però la plàstica no és el motiu de la trobada i, normalment, tampoc serà un objectiu en ella mateixa, sinó un mitjà o un objectiu necessari per assolir-ne d'altres.

Implicació institucional i participació: els infants i joves com a membres d'una entitat o els infants i joves com a usuaris d'un servei o equipament

Un darrer criteri, força difícil de precisar, però que pot ser molt significatiu, seria el de la implicació institucional i el grau de participació que els infants i joves tindrien en un model determinat, més enllà de l'activitat immediata i de la vivència quotidiana del grup, que d'una manera o una altra es donaria sempre i en tota circumstància.

També aquí, com en els altres criteris, els extrems es poden caracteritzar, però el que ens podem trobar en la realitat és un continuïum de models orientats a un o altre dels extrems, sense un punt clar de separació.

Entre els models que es basen en una potent identificació institucional dels infants i joves, el paradigmàtic és l'escoltisme, si més no en la teoria. Tant és així, que l'ideal escolta és *ser-ne*, i aquest ser escolta pot significar, fins i tot, *ser-ho* per a tota la vida. L'accent es posa a compartir uns ideals i un cert model de vida, l'activitat al cau (agrupament escolta). Les sortides o els campaments són mers mitjans educatius per assolir aquest ideal.

A l'altre extrem, podem trobar models on, per plantejament, per poca durada i continuïtat de l'activitat o per altres motius, aquesta identificació no és possible o no és ni tan sols pretesa. Determinats serveis per a infants o algunes activitats extraescolars poden estar perfectament en aquest extrem de baixa o nul·la implicació personal, més enllà de realitzar l'activitat proposada.

Prop de l'extrem de major implicació, juntament amb l'escoltisme, podríem situar altres moviments infantils i els de centres d'esplai educatius. I, a un

nivell intermedi, podríem situar moltes altres realitats, en les quals hi ha cert grau d'identificació o es treballa, en diferents graus i mesures, la participació més enllà de l'execució de l'activitat pròpia en cada cas. Aquí es podrien situar les ludoteques, certs casals o altres activitats.

Vers dues tendències o polaritats?

Fent un esforç de síntesi, i a risc d'una certa simplificació, si considerem de manera conjunta els quatre criteris diferenciadors desenvolupats fins aquí, podríem marcar dues grans tendències o polaritats que estructurarien una mica la variadíssima realitat d'iniciatives per al lleure dels infants i joves.

Evidentment, i com ja avançàvem abans, no pretén ser una classificació dicotòmica, sinó dues macro-tendències que ens permetrien analitzar, més que no pas classificar, l'orientació general que poden tenir les diferents propostes i opcions per a lleure infantil i juvenil.

Moviments educatius i associacionisme educatiu en el lleure

En aquest pol és on clarament s'inscriuria tot el món dels moviments d'esplai i escoltisme (a vegades denominats, un xic incorrectament i equívoca, com a tradicionals).

Es tractaria d'iniciatives clarament i explícitament educatives (d'aquí l'ús del terme *educatiu* en la denominació) orientades a l'educació plena o integral dels infants i joves, amb plantejaments generalistes pel que fa a les dimensions a treballar i els continguts i activitats que omplirien les propostes; amb la presència d'educadors que planejarien educativament les situacions; privilegiant els aspectes relacionals, fent una educació col·lectiva i per a la convivència, on les relacions interpersonals, intragrups i intergrups tinguin un paper destacat; on es conrearia la participació a tots els nivells, també en la regulació de la vida col·lectiva i se cercaria una implicació personal en la institució per tal d'incentivar aquesta participació i facilitar la identificació amb uns determinats valors que la institució vol representar.

És en relació amb aquest darrer punt que es pot parlar d'associacionisme des d'un punt de vista educatiu, si bé no necessàriament jurídic, ja que aquests models no impliquen que l'activitat o l'entitat jurídicament tinguin forçosament la forma d'associació infantil o juvenil. L'associacionisme o la realitat associativa supera l'àmbit formal de l'associació com a forma d'adquirir personalitat jurídica col·lectiva.

Per les seves característiques i objectius, aquests models de lleure privilegien el procés i la continuïtat per sobre de l'acció puntual i, per tant, promouen activitats continuades tot l'any i en un cicle continu d'any rere any, que passa per etapes o nivells –a vegades amb denominacions específiques- a mesura que els infants van creixent.

També promouen aquelles situacions de sortida de l'entorn natural –excursions, acampades, colònies...- pel seu potencial convivencial i educatiu.

Són models desenvolupats des del tercer sector, entitats específicament educatives, amb una presència majoritària, tot i que no exclusiva de voluntaris i amb monitors o caps identificats com a educadors en el lleure. L'acció d'altres entitats de caire més social, cultural o cívic també es pot apropar molt a aquesta dinàmica. Darrerament també s'ha utilitzat la denominació d'*educació en el lleure de base comunitària* per referir-se a aquesta realitat.

Activitats de lleure, animació del lleure i activitats extraescolars

A l'altre extrem, o en el pol complementari, trobaríem les iniciatives de menor intensitat educativa o, fins i tot, no explícitament educatives, centrades en un tipus d'activitat determinada o en un interès molt específic dels infants i joves, que esdevindria l'element central i organitzador de la proposta de lleure.

Són activitats que tenen valor per elles mateixes, però que no solen generar implicació ni dinàmiques participatives. Sovint, són actuacions concretes o per a períodes vacacionals on es concentra la demanda dels pares d'ocupació del lleure dels fills.

En aquesta línia, podríem situar part de l'oferta d'activitats de vacances per als infants i joves, l'oferta extraescolar d'activitats no curriculars (esportives, artístiques...), l'acció de les seccions infantils d'entitats culturals o esportives o l'oferta d'equipaments per al lleure (biblioteques infantils, ludoteques, espais de joc...).

També són activitats que, com les altres, en funció del seu bon desenvolupament, tenen possibilitats formatives no menyspreables, encara que se situïn clarament orientades vers l'anomenada *educació informal*. I per això es poden arribar a plantejar com fora de l'àmbit estricte de les activitats educatives. Però, tal com s'ha anat repetint, presentaran diferències molt notables entre si, més enllà de la denominació més o menys similar que emprin.

Activitats en els marges i tasques auxiliars

Potser restaria fora d'aquestes dues tendències allò que hem qualificat de tasques auxiliars en institucions educatives (monitors de transport escolar, monitors de menjador...). Només des de perspectives merament utilitàries, i encara de manera tangencial, connecten aquestes tasques amb la realitat del lleure, tot i que ha estat un àmbit amb un creixement ocupacional significatiu.

Aquesta *especialització* de determinades funcions educatives vinculades de manera reduccionista només a la guarda i custòdia per *abandó* d'altres professionals o pels més elevats costos d'aquests altres professionals –com és el cas dels docents-, no té cap sustentació pedagògica, però pot ser una dinàmica creixent, especialment en els actuals moments de crisi i amb la pressió per a la reducció de costos.

Carles Armengol Siscars

Pedagog

Fundació Escola Cristiana de Catalunya
carmengol@escolacristiana.org

Aquesta *especialització* vinculades de manera reduccionista només a la guarda i custòdia no té cap sustentació pedagògica

Bibliografia

AA.VV. (2001), *L'educació de la gent jove. Una educació a l'alba del segle XXI*. Edita: CCCCE, EC, ESPLAC i MEGSJC. Barcelona.

Armengol, Carles; Burguet, Marta; Galceran, M. del Mar (1993), *L'oci. Un temps, una activitat, una actitud*. (Col. Senderi – Quaderns d'educació ètica n. 1). Eumo Editorial. Vic.

Armengol, Carles; Fernández, Juanjo (1999), *Com iniciar un centre d'esplai*. Ed. Claret. Barcelona.

Armengol, C. (coordinador) (2003), *TANGRAM: Set elements per fer esplai i escoltisme des de la interculturalitat*. Ed. Secretaria General de Joventut – Fundació Jaume Bofill. Barcelona.

Armengol, C. i altres (2006), *Perspectives de l'Educació en el Lleure*. Ed. Claret. Barcelona.

Borja, M. (2000), *Las ludotecas: instituciones de juego*. Octaedro. Barcelona.

Cardús, S. (2000), *El desconcert de l'educació*. (Col·lecció Obertures, 7). Edicions La Campana. Barcelona.

Chinchilla, N.; Poelmans, S. (2001), *Políticas familiarmente responsables. Conciliar trabajo y familia, ¿una preocupación en las empresas españolas?* IESE. Universidad de Navarra.

Coordinació Catalana de Colònies, Casals i Clubs d'Esplai (1994), *El responsable a les activitats de lleure (Reflexions i tècniques sobre el paper del responsable)*. Ed. Claret. Barcelona.

- Departament de Pedagogia de l'Escola de l'Esplai** (1991), *Educar en l'esplai, educar actituds*. Ed. Pleniluni – Claret. Barcelona.
- Escoles de l'esplai de l'Esplai de Catalunya i les Illes Balears - CCCCE** (1998), *Per educar en l'esplai. L'animació d'activitats de lleure infantil i juvenil*. Ed. Claret. Barcelona
- Fundació Catalana de l'Esplai** (2003), “*Eduquem més enllà de l'horari lectiu*” Accessible a: <http://www.esplai.org/eduquem-mes.htm>
- Fundació Pere Tarrés** (2002), *Família i vacances infantils a Catalunya. Com resolen els catalans les vacances dels seus fills/es. Estudi prospectiu*. Document policopiat.
- Franch, J.** (1985), *El lleure com a projecte*. Generalitat de Catalunya.
- Franch, J.; Martinell, A.** (1994), *Animar un proyecto de educación social. La intervención en el tiempo libre*. Ed. Paidós. Barcelona.
- Grup de recerca ISOR-UAB** (2002), *Propostes d'Intervenció per a la conciliació d'horaris familiars, escolars i laborals*. Departament de Benestar Social de la Generalitat de Catalunya.
- Henri, J.P.** (1994), *Un lloc per a l'infant*. Ed. Pleniluni – Claret. Barcelona.
- Institut de Formació de la Fundació Pere Tarrés** (1997), *Perspectives per a les colònies i activitats de vacances*. Ed. Pleniluni – Claret. Barcelona.
- Llull, José** (1999), *Teoría y práctica de la educación en el tiempo libre*. Ed. CCS. Madrid.
- Poelmans, Steven** (2005), *Tiempo de calidad, calidad de vida*. McGraw-Hill.
- Puig, J.; Trilla, J.** (1996), *Pedagogia del ocio*, Ed. Laertes. Barcelona.
- Rosenfeld, A.; Wise, N.** (2002), *La hiperescolarización de los niños*. Ed. Paidós. Barcelona.
- Tonucci, F.** (1997), *La ciutat dels infants*. Ed. Barcanova. Barcelona.
- Torralba i altres** (2010), *El lleure educatiu a l'inici del segle XXI*. Ed. Claret. Barcelona.
- Trilla, J.** (coord.) (1997), *Animación sociocultural. Teorías programas y ámbitos*. Ed. Ariel. Barcelona.
- Trilla, J.** (2000), *Pedagogia del grup i del projecte. Una aproximació a l'obra de Joaquim Franch*. Ed. 62-Eumo Ed. Barcelona.

1 Aquest article és una reelaboració d'alguns treballs anteriors sobre la qüestió.
